

DUNYO BOG‘LARI VA PARKLARI FAOLIYATIGA NAZAR

D.K.Yusupaliyeva
O‘zDSMI

Annotatsiya: Mamlakatimizda va xorijda rivojlanish, dam olish va ko‘ngil ochishning xilma-xil turlari tekis taqsimlangan ko‘p vazifali bog‘lar yaratish bilan bir qatorda shahar va shahardan tashqaridagi bog‘larni ixtisoslashtirishga intilish paydo bo‘ldi. Maqolada jahon bog‘larining tashkil etilishi, tuzilishi, joylashuv mexanizmi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: bog‘lar va parklar, bolalar, yoshlar, kattalar uchun bog‘lar, ko‘rgazma va tomosha-atraksion bog‘lari, tabiiy bog‘lar, o‘rmon, daraxtzor, maysazor, atraksionlar shaharchasi, hayvonot bog‘i, gulchilik ko‘rgazmasi, botanika bog‘i va akvarium

OVERVIEW OF GARDENS AND PARKS OF THE WORLD

D.K.Yusupaliyeva
Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: In our country and abroad, along with the creation of multi-purpose parks in which various types of development, recreation and entertainment are evenly distributed, there has been a desire to specialize in urban and suburban parks. The article describes the organization, structure, location mechanism of world parks.

Keywords: parks and parks, parks for children, youth, adults, exhibition and amusement parks, natural parks, forest, arboretum, lawn, amusement park, zoo‘i, floriculture exhibition, botanical garden and aquarium

Bog‘lar va parklar ixtisoslashuvining asosiy yo‘nalishlari. Mamlakatimizda va xorijda rivojlanish, dam olish va ko‘ngil ochishning xilma-xil turlari tekis taqsimlangan ko‘p vazifali bog‘lar yaratish bilan bir qatorda shahar va shahardan tashqaridagi bog‘larni ixtisoslashtirishga intilish paydo bo‘ldi.

Quyidagi omillar bog‘lar va parklar ixtisoslashuv jarayonini rivojlantirishga turtki berdi: a)dam olishni tashkil etishning shakllarini tanlashga bo‘lgan ehtiyojni ortishi; b)shahar va tumanlar markazlarini rejalashtirishning ixtisoslashuvi; zakovat (fan, ta‘lim, dam olish va turizm, kurortlar va boshqalar) shaharchasiga ixtisoslashish; v)xizmatlarni va iqtisodiy samaradorlikning yuksak darajasiga erishish uchun kooperatsiyalar, ixtisoslashgan bog‘ jamoatchilik markazlari imkoniyatlari; g)dam olishni tashkil etishning turli shakllarini tanlash erkinligi va dam olish qulayligini

ta'minlash zarurati; d)aholining harakatchanligini oshirish va ommaviy dam olishning yangi maxsus shakllarini paydo bo'lishi; ye)rekreatsion xududlardan samarali foydalanishga intilish; j)tabiatni asrash, ekologik talablarni hisobga olib dam olish turlarini tashkil etish uchun joylarni ajratish; z)axborot va ko'ngilochochishning yangi shakllarini rivojlantirish va shahar tizimida ularni tabaqalashtirish.

Bog'lar rekreatsion vazifalardan biri muhimroq bo'lgan paytda yoki yosh xususiyatiga ko'ra (bolalar, yoshlar, kattalar uchun bog'lar) singari ikki holatda bog'larning ixtisoslashuvi amalga oshiriladi. Ixtisoslashtirilgan bog'lar madaniy landshaft elementlari (ko'rgazma va tomosha-atraksion bog'lari) yoki tabiiy tabiatni (tabiiy bog'lar) imkon qadar saqlab qolib yaratilishi mumkin.

Ixtisoslashtirilgan bog'larning xorijiy loyihalari. 60-yillar boshida Angliyada 16 ta ixtisoslashtirilgan bog'lari bilan London aholisi uchun Li daryosi vodiysida tashkiliy loyiha ishlab chiqildi.[1] 40 km atrofida masofaga cho'zilgan bog'lar "zanjiri" 65 ming tomoshabinga mo'ljallangan stadioni bilan sport ko'ngilochar bog'i, "Ertakona saroyi" bilan bolalar bog'i, suvda damolish bog'i, qayiq va eshkak eshish sporti markazi, yoshlar bog'i, osoyishta dam olish va sayr qilish bog'i, tomosha va jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish komplekslari. Bog'lar ixtisoslashuviga ko'ra bir-biridan 8-12 dan 618 ga kattaligi bo'yicha farqlanadi.

Uzoqdagi tabiiy landshaftlarni himoya qilish, shu bilan birga shahar aholisiga uzoqqa borib o'tirmasidan har xil dam olish shakllarini taqdim etishga qaratilgan "shahar yonidagi" bog'larni ixtisoslashuvi g'oyasi Tissayd ingliz aglomeratsiyasi rivojlantirish loyihasida mavjud bo'lgan.

1972-yili Varshava urbanistika va arxitektura instituti Polshaning yirik shaharlarida ommaviy tashrif buyurish uchun ixtisoslashgan bog'lar tizimini loyihalashtirish bo'yicha hisob-kitob ko'rsatkichlarini ishlab chiqdi. O'yin va sport bog'lari, sog'lomlashtirish jismoniy tarbiya, osoyishta dam olish va sayr qilish, ko'ngilochar bog'larning tarmoqlarini tashkil qilishga tavsiya berildi. Shahar ko'kalamzorlashtirish tizimini qayta qurishda aholi yashaydigan joylarda jismoniy tarbiya va dam olish, ko'ngil ochish, atraksionlar, tomoshalar joylari rivojlantirildi.

Vena markazida Dunay daryosida uzunligi 20 km va eni 200 m² bo'lgan yangi sun'iy orol yaratildi. Bu orolda shuningdek qator joylashgan ixtisoslashtirilgan bog'lar tizimi tashkil etildi. Cho'milish va suv sporti bog'laridan keyin sport-o'yin bog'lari, so'ngra osoyishta dam olish bog'lari, "baliqchilar bog'lari" joylashdi.

Moskvalik parkshunos tadqiqotchilar tomonidan bog'larning quyidagi turlari taklif etildi:

1. Rivojlangan madaniy-oqartuv va tomoshalar tarmog'i bo'lgan parklar va bog'lar.
2. Osoyishta dam olish va sayr qilish, shuningdek tarixiy muzey bog'lari.
3. Suvda dam olish bog'lari.

4. Turli dam olish turlari tekis taqsimlangan bog'lar.

5. Bolalar shahar va tuman bog'lari.

1960-yili L.L.Shreter, A.G.Lelyakova va O.N.Bashinskiy singari arxitektorlar tomonidan 450 ga maydonga Janubiy Primore bog'i yaratildi. [2] Bog' nimjon butalar bilan qoplangan botqoq joyda barpo etildi. Ko'rfazdan qirg'oqqa tuproq tashib keltirilganligi tufayli bog' maydoni 2 metr ga ko'tarildi, shundan so'ng rejalashtirish ishlari boshlandi. Bog'da bosh maydon va esplanadali me'moriy xudud, "Xalqlar do'stligi" maydoni xududi, qirg'oq chegarasi hududi, 25 ming tomoshabinga mo'ljallangan stadioni bilan sport xududi, attraksionlar shaharchasi, bolalar o'yinlari bo'lagi, ichki suv havzali va daraxtzorli dam olish xududi singari 7 landshaft xududlar tashkil etildi. Bog' ansambli kompozitsiyasi bosh xududlarning geometrik shaklli tuzilishini, o'rmon, daraxtzor, maysazor tabiiy manzaralari, dengiz kengliklarini ichki bog' manzaralari bilan qarama-qarshi qo'yish yo'li bilan barpo etildi.

Janubiy Primore bog'i loyihasida o'tmishdagi rus bog'-park usullarini zamonaviy landshaft kompozitsiyalari bilan uyg'unlashtirib ijodiy rivojlantirilganligi seziladi.

600 ga maydonga ega bo'lgan Katovitskiy madaniyat va istirohat bog'i (Polsha) loyihasi 1951 yili professor V.Nemirovskiy boshchiligidagi loyihachilar jamoasi tomonidan amalga oshirilgan. [3] Katovitskiy bog'i dam olish shakllarini erkin tanlash mumkin bo'lgan dam olish, rivojlanish va ko'ngil ochish turli komplekslarini o'z ichiga olgan ko'p vazifali zamonaviy bog'larni rejalashtirish va jihozlashga yorqin qiziqarli misol bo'la oladi. Bu joy ko'mir shaxtalari, tosh karyerlari, uyumlari qolgan botqoqlik kenglik bo'lgan. Katta karyerlar va botqoqliklar suv havzalari tizimiga aylantirildi, ulardan 3 km uzunlikda sayr yo'lagi bilan makoniy kompozitsiyaning bosh o'qi tashkil qilingan. Suv havzalaridan eshkak eshigi kanali bo'lgan suv sporti markazi, suzish havzasi va suvga sakrash hovuzi, yelkanli kemalar uchun ko'l, cho'milish kompleksi kabilarni tashkil etish uchun foydalanildi. Kompozitsiya o'qi bo'ylab joylashtirilgan attraksionlar shaharchasi, hayvonot bog'i, gulchilik ko'rgazmasi, 120 ming tomoshabinga mo'ljallangan stadion, ochiq teatr, planetariy singari o'nbir tematik xududlar yaratish bog'ni universal qilish g'oyasi bo'lgan. Osoyishta dam olish va sayr qilish turlari uchun manzarador o'tloqlar, daraxtzorlar, butazorlardan iborat maydonlar qurilgan.

Ko'p vazifali madaniyat, istirohat va ko'ngilochar bog'lar. G'arbiy Yevropa va Yaponiya shaharlari atrofidagi bog'lar. "Amsterdam o'rmoni" G'arbiy Yevropadagi ko'p vazifali eng yirik bog' hisoblanadi. [4] U Amsterdam shahrining chetida joylashgan va dengiz hisobidan o'zlashtirilgan 895 ga maydonga ega.

Bog' 1934-yili arxitektor Kornelius van Estern loyihasiga ko'ra qurildi. Loyihada 400 ga o'rmon xususiyatiga ega bo'lgan maydon, 200 ga sport maydoni, 100 ga o'yin uchun yalanglik qurish ko'zda tutilgan edi. Qolgan xududga suv havzalari va yo'llar qurildi.

Bog'ni qurish ishlari quyidagi bosqichlarda bajarildi:

- 1) melioratsiya ishlari, yo'llar qurish, hovuz va kanallar qurish;
- 2) daraxtlar o'tkazish;
- 3) o'simliklar ekish, ko'priklar va bog' inshootlari qurish.

2 km uzunlikdagi eshkak eshish kanali, shuningdek xududni namsizlantirish uchun zarur bo'lgan ko'l va oqovalar tizimi bog'ning kompozitsion o'qi hisoblanadi. O'q bo'yamasiga 400 m, eniga 250 m uzunlikdagi katta ko'l bu tizimda markaziy o'rin egallaydi. Suv havzalari suv sporti musobaqalarini o'tkazish, cho'milish va baliq ovlash joyi hisoblanadi. Ko'l va ariqlar qurish paytida to'plangan tuproqdan 15 m balandlikdagi sun'iy tepalik, lijada uchish uchun tik tepalikdan iborat 20 ga maydondan iborat bog' mikrorelyefini yaratish uchun foydalanildi.

"Amsterdam o'rmoni"ni yaratish XX asr bog' arxitekturasida yangi usul shakllanishini boshi bo'ldi, u yirik hajmli makoniy shaklning soddaligi va yorqinligi, zamonaviy fan yutuqlari, yangi texnika, sanoat qurilishi metodlaridan foydalanilganligi bilan ajralib turadi.

"Amsterdam o'rmoni" bog'ining arxitektura rejalash prinsiplari Rimning ommaviy dam olish zonasi hisoblangan Konstantin bog'i loyihasida o'z aksini topdi. 475 ga maydonga ega bo'lgan Konstantin bog'i arxitektor D.Ortenzi loyihasi bo'yicha Tibr daryosining o'ng qirg'og'ida, Rimning umumshahar markazidan 11 km uzunlikda yaratildi. Ko'p vazifali bog' tarkibiga spor to'yinlari, cho'milish va suv sporti, ko'ngilochoq va attraksionlar, osoyishta dam olish, madaniy-oqartuv va tomosha komplekslari, shuningdek botanika bog'i va akvarium kabilardan iborat yoshlar markazi kiradi.

Damolish zonasi bilan ko'rgazma zal, axborot xizmati, ma'muriy binolari bo'lgan madaniyat markazi bilan chegaradosh. Kichikroq raqs maydonlari, estradalar bilan birga bog'da kinoseanslar, ma'ruzalar, konsertlar, musiqa festivallari o'tkaziladigan 2000 tomoshabinga mo'ljallangan katta ochiq teatr mavjud. Bog'ning butun xududi bo'ylab bolalar o'ynashi, kattalar dam olishi uchun maydonlar, kafelar, restoranlar, kiosklar, xizmat pavilyonlari ketma-ket joylashtirilgan.

Bog' daraxtzorlari va maydonlari 300 ga maydonni egallagan. Bog' maydoniga 7 m oraliqda 70 mingdan ortiq paxmoq o'sadigan soya beradigan daraxtlar o'stirilgan. Shahar aholisining dam olishiga bo'lgan ehtiyojini hisobga olib Aki daryosi vodiysida, Tokio atrofida 132 ga maydonda ko'p vazifali bog' qurilishi loyihalashtirilgan edi. Bir paytda 24 ming kishi dam olishiga mo'ljallangan "shahar ostonasidagi" bog' chiroyli tepaliklari bo'lgan xududda joylashgan. Bog'ni 4 asosiy vazifaviy zonaga bo'lishda tabiiy landshaftdan unumli foydalanilgan.

Bog'ning sharq qismidagi asosiy kirish joyida tekisroq xududda restoran, motel, arqonli va bir relsli bog' bo'ylab yuradigan yo'llarga o'tirg'iziladigan joy, ma'muriy xonalar joylashtirilgan.

Bog'ning markazidagi baland tepalik joyida yopiq "Sammerlend" attraksioni va ko'ngilochar o'yinlari, suzish havzasi, o'yinlar uchun maydonlar, solyariy va dam olish yalangligi joylashtirilgan.

Bog'ning kompozitsiyasi to'g'ri chiziq bo'ylab davom etib ippodrom, yengil atletika maydonchalari, otlar minib yuriladigan yo'laklar, beysbol, tennis va basketbol maydoni, restoran singari komplekslar bilan yakunlanadi.

Rur viloyatidagi (Germaniya) shahardan tashqari bog'lar tizimi. Rur sanoat o'lkasidagi yirik bog'larni tashkil etilishi katta qiziqish uyg'otadi.

Nemis shaharsozlari ishlab chiqqan klassifikatsiyada bog'lar va dam olish xududlarining quyidagi turlari ko'rsatilgan:

a) xududiy ahamiyatga ega bo'lgan tabiiy landshaftlar va 1000 ga maydonga ega bo'lgan yirik suv havzalarga ega bo'lgan tabiiy bog'lar va "bo'sh vaqt markazlari";

b) kamida 25 ga maydonga ega bo'lgan kundalik "faol" dam olish va hafta oxirida dam olish uchun mo'ljallangan "bo'sh vaqt bog'lari". Bu bog'lar kamida 50 ga tabiiy landshaft maydonida osoyishta dam olish uchun yirik zonalarga tutashadi;

v) kamida 100 ga osoyishta dam olish maydoni bo'lgan tabiiy yoki madaniy landshaft qo'shimcha qilingan kamida 15 ga maydoni bo'lgan o'yin, sport va cho'milish kabilarga mo'ljallangan "bo'sh vaqt komplekslari";

g) osoyishta dam olishga mo'ljallangan "bo'sh vaqt zonalari";

d) hafta oxirida dam olish uchun kempinglari, shahardan tashqari uylar komplekslari bo'lgan "bo'sh vaqtda yashash markazlari" bog' zonalari.

Rur viloyatida 5 shaharlararo "bo'sh vaqt bog'lari" yaratishga mo'ljallangan, ular asosan erkin harakat o'yinlari, cho'milish, sayr qilishga xizmat qiladi, ularda barcha yoshdagilarga oilaviy va individual tarzda dam olishlari mumkin.

Birinchi Geyzenberg "bo'sh vaqt bog'i" arxitektorlar Soze-Xersmann va Abraxamson loyihasiga ko'ra Xern shahri yonida 1968-yili qurilishi boshlandi. Bog'da kirish, "muloqot", suzish havzasi, sayr vao'yin zonalari, xizmat komplekslarini o'z ichiga oladi. Barcha bog' maydonlarini bir-biriga bog'lovchi xalqa sayr yo'laklari bilan o'ralgan keng yalanglik bog' kompozitsiyasi markazi hisoblanadi. Asosiy kirish joyida "bo'sh vaqt uyi", ko'rgazma va o'quv zali, jismoniy tarbiya maydoni, ma'muriy va axborot xizmati binolarin io'z ichiga olgan madaniy-oqartuv kompleksi joylashgan. "Muloqot zonasi"da kafe, restoran, musiqa pavilyoni, raqs maydoni, favvoralar, suzish havzalari joylashgan.

Maxsus o'yin zonasida mini-golf, stol tennisi, kroket, kegel o'yinlari, bolalar uchun velosiped va pedalli avtomobillarda yurish uchun trek, bolalarni ponida sayr qilishi uchun maydon joylashtirilgan. Sayr zonasida osoyishta dam olish maydoni, maysa ustida dam olish uchun o'tloq, stol o'yinlari uchun maydon, chiroyli gullar bog'lari mavjud.

AQSH shaharlaridagi aholi yashaydigan xududlarda joylashgan bog'lar. AQSH shaharlaridagi aholi istiqomat joylar ko'p vazifali bog'lari tarkibida bolalar, o'smirlar va yoshlar sport mashg'ulotlari o'yini uchun joylar ko'pchilikni tashkil qiladi. [5] Korte-Madera xududidagi aholi istiqomat joyidagi bog' 15 ga maydonga ega va maktab hovlisi bilan yonma-yon joylashgan. Amerika shaharsozligiga xos bo'lgan aholi istiqomat joylaridagi bog' xududlari va maktab uchastkalarini birlashtirish bog'ning turli o'yin va sport maydonlaridan unumli foydalanish imkonini berdi.

Maktab sport maydoniga shimol tomondan kelib yondashgan to'p o'yinlari uchun katta maydon Korte-Madera bog'i kompozitsiyasining markazi hisoblanadi. Maydon atrofida bolalar, kattalar va pensionerlar turli guruhlar uchun o'yin va dam olish joylari shakllantiriladi. Bog'ning janubiy tomonidagi jamoatchilik markazi binosiga kattalar o'yini, dam olish uchun maydon, ochiq teatr tutashib ketgan. G'arbiy sektorda yoshlar o'yini va dam olish kompleksi, suzish havzasi, tennis kortlari joylashtirilgan. Markaziy maydonga shimoliy-g'arbdan suzish havzasi bo'lgan bolalar o'yin kompleksi, sharqdan baliq tutiladigan sun'iy suv havzasi va kamondan o'q otish stendidan ko'ngilochar kompleks tutashib turadi. Bog'ning turli joylarida "oilaviy dam olinadigan" maydonlar joylashtirilgan.

Lakvud aholi istiqomat joyidagi boshqa amerikacha bog' kompozitsiyasi suv havzasi va o'yin, dam olish uchun maydon kontrastida tuzilgan. Bog'da quyidagi zonalar mavjud: a) baliq ovi uchun hovuz, xizmat pavilyoni bilan suzish havzasi, favvorali suzish havzasi va tabiat qo'ynida dam olish uchun maydonlari bilan dam olish va ko'ngilochochish zonasi; b) jamoatchilik markazi va yuvinish suv havzasi binosiga tutashib ketgan bolalar o'yini zonasi; v) sport turidagi mustahkam maysali katta o'tloq atrofida birlashtirilgan sport maydoni bilan erkin o'yin va dam olish zonasi, pikniklar va o'yinlar maydoni.

Shaharlardagi aholi istiqomat joylaridagi amerikacha bog'lar maydonida va vazifaviy zona chegaralarida kamroq sonli daraxtlar va bog' chetida butalar guruhi uchraydi.

Ixtisoslashgan jismoniy tarbiya va sport bog'lari, dam olish, o'yin va bolalar bog'lari.

Fan va texnikaning jadal rivojlanishi davridagi urbanlashuv jarayonida barcha yoshdagi kishilarning uyg'un rivojlanishi uchun zarur bo'lgan sog'lomlashtirish jismoniy tarbiya, sport va o'yin komplekslari shahar markazlarini tashkil qilish muhim muammo hisoblanadi. Hozirgi paytda jahon shaharsozlik amaliyotida shaharlarda sog'lomlashtirish markazlari, sport va o'yin komplekslari qurilmoqda.

Sport bog'lari. 1965-yili Krasnoyarskdagi dam olish orolida yirik sport-sog'lomlashtirish bog'i qurilishi boshlandi.[6] Bog' kompozitsiyasi erkin ishlangan, lekin uning asosiy rejadagi o'qi tashrif buyuruvchilar harakati yo'llariga mos kelgan, ular bog'ni faol va osoyishta dam olish va sayr qilish bilan bog'liq ikki qismga bo'lgan.

Bog'ning 30 ming tomoshabinga mo'ljallangan markaziy maydoni, 6 ming kishilik sport-konsertzali, kichik sport zali, ochiq va yopiq suzish havzalari, yassi sport inshootlari, xizmat ko'rsatish pavilyoni kabi inshootlari butun maydonning markazi hisoblanadi. Doira shaklidagi egarsimon stadion bog' maydonida asosiy bino hisoblanadi va uzoq tog'larda ko'rinib turadigan daryolar tabiati bilan uzviy bog'lanib ketgan. Bog'ning ko'pgina qismi bolalar zonasi qilib belgilangan. Chiroyli hiyobonlardan iborat manzarali bog' dam olish zonasi hisoblanadi.

1967-yili Trambledagi Parij markazidan 10 km masofada arxitektor A.Burbonne loyihasi yangi sport dam olish va ko'ngilochish bog'i qurilis hiboshlandi. [7] Bog' 75 ga maydonni egallagan, shundan 35 ga sport kompleksi, 30 ga dam olish va sayr qilish va 10 ga maydon 3 mingta avtomobil sig'adigan avtostoyankaga ajratilgan.

Tramble bog'i rejasida XX asr ikkinchi yarmi fransuz bog'-park san'atiga xos bo'lgan ko'pgina kompozitsion usullar o'z aksini topgan. Doimiy faoliyat ko'rsatuvchi fransuz klassik bog'lari kabi Tramble bog'i rejasi asosiga uning har qanday nuqtasida ko'rinib turadigan nur kompozitsiyasi qo'yilgan. Zamonaviy Fransiyada keng tarqalgan sun'iy tepaliklarni badiiy "modellashtirish"dan bog'da markaziy dam olish zonasi atrofini ko'tarish va bog'ga yassi ellips idish shaklini berish tizimini yaratish uchun foydalanildi.

Shvetsiyaning Gevle shahrida "Masbergets" sog'lomlashtirish jismoniy tarbiya va sport rekreatsion kompleksi arxitektorlar YE.Anborgava B.Xakan loyihasi bo'yicha yaratildi. 16 ga maydonni egallagan kompleks 4 futbol maydoni, 4 tennis korti, qo'l to'pi uchun maydonni, 5 voleybol va basketbol maydonini, 9 badminton maydoni, 0,6 ga modellarni sinash maydonini, dam olish uchun katta o'tloqni, 2,9 ga erkin o'yinlar va bayramlar o'tkazish joyini o'z ichiga oladi. Janubiy sharqiy zonada suvi isitilgan cho'milish va yuvinish basseyni, shuningdek sun'iy to'lqin hosil qilinadigan basseyn-atraksionni o'z ichiga oladi. Bog'ning g'arbiy qismidagi 20 va 30 m balandlikdagi tepaliklar lija, chanada uchish va tramplindan sakrash uchun mo'ljallangan. Qishki mavsumda to'p o'yini maydoni konkida uchish maydoni, markaziy o'tloq esa lijada sayr qilishga moslashtiriladi.

Germaniya va Finlandiyadagi sport bog'lari asosan sayr qilish, maysa ustida o'ynash va dam olish, shuningdek sport bilan shug'ullanish uchunmo'ljallaniladi.

Arxitektor Konviars loyihalagan Germaniyadagi Roytlingene shahridagi 70 ga maydonga ega bo'lgan sport bog'i zonalarni vazifasiga ko'ra aniq belgilangani, 9 ga maydondagi cho'milish, erkin o'yinlar va dam olish va sport maydonchalarni yashil o'simliklar bilan o'ralgani xos xususiyat bo'lib qoldi.[8]

Ochiq joylarning kengligi, markaziy yalanglikning atrofdagi maysazor va o'rmon bilan uyg'unligi, bezakdor erkin joylashuv kabilar Roytlingenedagi xalq sporti bog'ining xususiyati hisoblanadi.

Finlandiyadagi Riximiy shahri sport bog'idagi sport va cho'milish zonasiga tomosha va ko'ngilochish komplekslari kelib tutashadi. Yaxlit kompleks sportyadro, yozgi estrada va ommaviy bayramlar uchun ayvonlardan iborat. Sport, o'yin, cho'milish uchun maydon va pavilyonlar, tomosha komplekslari katta yo'l tomonidan bog'ning asosiy kirish joyiga imkon qadar yaqinlashtirilgan.

Daniyaning Odense shahridagi sport bog'i (arxitektorlar A.Tomsen, O.Klaaborg, A.Lindkolt va G.Moos) ayvonlarda joylashtirilgan ixcham sport maydonlari kompleksidan iborat. Bog'ning arxitektonikligini maydonchalar, yo'laklar, chiroyli shakl berilgan daraxtlar va yashil daraxtlar bilan o'ralgan bog'ning cho'zinchoq shakli ko'rsatib turadi. Turli maqsadlar uchun mo'ljallangan maydonlarni ixcham shaklda ayvonlarga joylashtirish usulini zamonaviy ingliz landshaft arxitektori Jelliko birinchi bo'lib qo'lladi. Daniyalik arxitektorlar maydonning bo'ylamasiga ajratib turuvchi g'ovlarni yaratish, daraxtlar va butalarni qirqib shakl berish yo'li jonli "yashil devorlar" shakllantirish orqali sun'iy relyefni modellashtirish Daniyaning zamonaviy bog'-park san'ati uchun xos bo'lgan usuldan foydalanib Odenseda ko'p darajali ixcham sport kompleksini yaratdilar. 4 ming tomoshabinga mo'ljallangan futbol maydoni, erkin o'yinlar uchun maydon, 8 tennis korti, dam olish uchun bog'dagi klub binosi, restoran sport bog'i tarkibiga kiritilgan. Asosiy kirish joyidan stadionga tunnel orqali kiriladi. Tepalikning yassi cho'qqisiga joylashtirilgan futbol maydonini o'rab turuvchi yashil to'siqlar turlicha balandlikka ega. Sun'iy relyefni geoplastik-badiiy modellashtirish o'yin maydonlaridagi tomoshabinlarni qo'shni maydonlarda vujudga keladigan shovqinlardan asrashga xizmat qiladi.

Jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish bog'lari va dam olish markazlari. Ayniqsa kurort shaharlarda davolash jismoniy tarbiya va umumiy jismoniy tayyorgarlik ixtisoslashtirilgan bog'lari keng tarqaldi. 1952-yili Litvadagi Druskininkay kurort-shahrida shu turdagi bog'larning birinchisi yaratildi. 1969 yil arxitektor L.Dringelis va injener R.Pilkauskas loyihasiga ko'ra bog' to'la qayta ta'mirlandi.

Bog' hududi bolalar, erkaklar, ayollar va umumiy sport joylaridan iborat to'rtta zonaga ajratilgan. Bog'da davolash jismoniy tarbiyasi uchun maydon va pavilyonlar tarmog'i, ionoterapiya uchun maydon, bioklimat davolash, isitilgan basseynlar, chiniqish uchun kaskad cho'milish zonalarini yaratilgan.

Shveysariyaning yarim millionli aholisi bo'lgan Syurix shahrida 1967-yili barcha yoshdagi aholi shug'ullanishi uchun mo'ljallangan umumiy jismoniy tayyorgarlik bog'i qurilgan. Bog'da nihoyatda soddalashtirilgan gimnastika uskunalari (turnik, brus, xalqa, xoda) bilan jihozlangan terrenkurali va 20 maydonli 2-3 km uzunlikdagi uchastka joylashtirilgan. Maydonlarda marshrutlardagi ayrim nuqtalar orasidagi masofa ko'rsatkichlari va tavsiya etilayotgan mashqlar tasvirlangan shitlar o'rnatilgan.

Syurixda dam olish jamoatchilik markazlarini tashkil etilganligi diqqatga sazovor, ular shahar va rayonlarda bir tekisda joylashtirilgan. Dam olish markazi hisoblangan

rayon bog'i aholi turar joyidan 1 km atrofida joylashtirilgan. Syurixni ko'kalamzorlashtirishning bosh rejasida ayrim dam olish markazlarini maktab komplekslari, tuman madaniyat uylari, yoshlar klublari yoki sport komplekslari bilan birlashtirish ko'zda tutilgan. Ko'pgina dam olish markazlari umumshahar tuman ahamiyatiga ega bo'lgan yashil zonalarda joylashtirildi. Turli yoshdagi kishilarni tabiat qo'ynida doimiy faol dam olishga jalb qilish dam olish markazlarini yaratishning bosh g'oyasi bo'lgan.

Hovuzlarda, sayr uchun yo'laklarda osoyishta dam olish zonasi; erkin o'yinlar va suzish va yuvinish havzalarida cho'milish, maysa va qattiq qoplamli o'yin maydonlari, gimnastika maydonlari va pavilyonlari, shuningdek bolalar "qurilish" maydonlari zonalari; tarkibiga o'yinlar, ma'ruzalar, konsertlar, havaskorlik spektakllari, havaskorlik mehnati bilan shug'ullaniladigan ustaxonalar, bolalar va kattalar kutubxonlari kirgan madaniy-oqartuv zonalari shunday markazlarning asosiy elementlari hisoblanadi.

Shveysariya va Shvetsiyadagi o'yin bog'lari. Syurix va Shveysariyaning boshqa shaharlaridagi barcha yoshdagi kishilar guruhlar uchun dam olish markazlari qatorida bolalar va o'smirlar uchun ixtisoslashtirilgan markazlar keng tarqaldi. 1 ga maydonni egallagan "Vildermetmatte" bolalar bog'i ana shunday bolalar markazlaridan biri hisoblanadi, uning tarkibiga o'yinlar uchun bino, Robinzon qurilish maydoni, 10-12 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun maydon, sport o'yinlari uchun hovuzlar va maydonlar, chanada uchish tepaligi, ko'cha harakati qoidalariga o'rgatish uchun maydon kabilar kiradi. 15 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlarning o'yin va sport mashg'ulotlari uchun mo'ljallangan Stokgolmdagi ixtisoslashgan o'yin bog'lari tizimi anchayin e'tiborni tortadi. Shaharsozlik instituti va Stokgolm bog'lar boshqarmasi tomonidan 1,6-2 ga maydonga ega bo'lgan o'yin bog'larining loyiha-etaloni ishlab chiqildi.

Bu tavsiyalarga ko'ra o'yin bog'i tarkibiga quyidagilar kiritiladi: a) 4 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun 250 m² maydon; b) 4-8 yoshdagi bolalar qum va suv o'ynashlari uchun 1600 m² maydon kompleksi; v) umumiy maydoni 350 m² bo'lgan yosh tabiatshunoslar va bolalarni tanishtirish uchun bog'; g) sarguzasht va qurilish o'yinlari uchun 1800 m² bo'lgan Robinzon maydoni; d) 9-15 yoshli bolalar erkin o'ynashlari uchun 3000 m² maydon va 1100 m² futbol maydoni; ye) 150 m² o'yinlar uchun maydon, xizmat ko'rsatuvchi xodimlar turishi va uskunalar saqlash uchun xona; j) 9000-10000 m² tabiiy landshaft, shuningdek 5000 m² yashil o'yin maydoni.

Ixtisoslashtirilgan shahar bolalar dam olish zonasini loyihalashtirish prinsiplari Kopengagendagi 1,5 ga maydonli Xvidovr o'yin markazi rejasida aks etgan. Buo'yin markazi turli yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan, shuning uchun bog' xududi 6 yoshdan va 7-14 yoshdagi bolalar uchun sektorlarga aniq ajratib qo'yilgan, shuningdek o'smirlar va yoshlar uchun futbol maydoni bor.

Bolalar o‘yin markazi landshaft kompozitsiyasida zamonaviy bolalar bog‘-park san’ati usullariga xos quyidagi xususiyatlar aks etdi:

- a) aniq geometrik shakldagi maydonlar yaratish;
- b) bog‘ zonalarini ajratib qo‘yish uchun turli balandlikdagi jonli devorlardan did bilan foydalanish;
- v) o‘yin va dam olish uchun maydonlarni bo‘ylamasiga daraxt va butalarni ixcham guruhlarga birlashtirish.

O‘yin va dam olish uchun komplekslari maydonida erkin rivojlanuvchi rejaning geometrik xususiyati imkon bergan o‘yin markazi landshaftini shakllantirishning barcha bosqichlarida bog‘-park mexanizmidan maksimal foydalanish, relyefni mavjud emasligi.

Ixtisoslashtirilgan ko‘rgazma bog‘lari va ko‘ngilochar hamda attraksion bog‘lar. Yirik shaharlar va tizimlarda juda katta ijtimoiy-axborot imkoniyatlarni to‘planganligi, turli mamlakat xalqlari o‘rtasida aloqalarni rivojlanishi va madaniy axborot almashinuvi jarayoni ko‘plab turdagi ko‘rgazma bog‘larini yaratish imkonini berdi.

Bog‘dorchilik va gulchilik bog‘- ko‘rgazmalari. Xorijda bog‘-park san’ati va gullar bilan bezashning zamonaviy usullar namoyish etiladigan bog‘-ko‘rgazma keng tarqaldi.[9] 1961-yildan boshlab har yili Erfurtda (Germaniya) bog‘dorchilik va gulchilik ko‘rgazmasi o‘tkazib kelinadi. Turli gul ekspozitsiyalari bu ko‘rgazma bog‘ini shakllantirishda bosh rol o‘ynadi. Gulchilik ko‘rgazmasi ba‘zan Venada o‘tkazib turildi. Donau–bog‘ ko‘rgazma kompleksida “Millatlar bog‘i”, “Haykallar va gullar”, “Atirgul bog‘lari” kabi komplekslar tashkil etildi. “Millatlar bog‘i”da Chexiya, Bolgariya, AQSH, Yaponiya, Shvetsiya, Shveysariya va boshqa mamlakatlarning bog‘-park san’atining turli usullarini namoyish etuvchi ekspozitsiyalar taqdim etiladi. “Del-Este” bog‘i 1961-yili Venesuela poytaxti Karakasda mashhur rangtasvirchi rassom Braziliya bog‘lari rassom-arxitektori R.B.Marks loyihasi asosida yaratildi – bu bog‘ uning bezakli landshaft kompozitsiyalari ko‘rgazmasidir.

R.B.Marksning bog‘lar va parklarni loyihalashtirishga rang tasvir-badiiy asosda yondashuvi bog‘ning o‘tlog‘i, yo‘laklari, gulzorlarini rang va shaklga ko‘ra ayrim elementlarini ta’kidlanganida o‘z aksini topdi.

R.B.Marks tomonidan Braziliyada yaratilgan bog‘lar kabi “Del-Este” bog‘i rejasida bir tomondan yapon bog‘ining, boshqa tomondan Lotin Amerikasi mamlakatlarining qadimiy va zamonaviy san’ati ta’siri seziladi. Yapon bog‘i an’analari ta’siri yo‘laklarga tosh yotqizilishi, tosh bo‘laklaridan kompozitsiya plastikasida, suv havzalaridagi tosh ko‘priklarning tasviriy shakli kabilarda ko‘rinadi.

Ammo kam sonli tashrif buyuruvchilarga mo‘ljallangan ko‘pgina yapon bog‘laridan farqli R.B.Marks yaratgan jamoatchilik bog‘lari katta maydonni egallaganligi bilan farq qiladi, ularga ilmiy bilish, tomosha, ko‘ngilochar va sport xususiyatiga ega bo‘lgan komplekslar kiritilgan. 8 ga maydonga ega bo‘lgan “Del-

Este” bog‘ida tabiatshunoslik muzeyi, planetariy, ochiq teatr, osoyishta dam olish komplekslari, sport maydonlari, tabiatda dam olish maydonlari, qayiqda dam olish uchun sun‘iy ko‘l, attraksionlar sektori, kichikroq hayvonot bog‘i va boshqa ko‘ngilochar komplekslar bor. 1981-yili Parijda gullar xalqaro festivali munosabati bilan floral bog‘ida “Gullar vodiysi” gullar ekspozitsiyasi yaratildi. Unda mavsumiy gullash ekspozitsion uchastkasi joylashtirildi. Beshta suv havzasida joylashgan “Suv florasi”ni tomosha qilish uchun maxsus “O‘rmon va dala gullari” yog‘och platformasi qurildi. Zamonaviy landshaft arxitekturasini ko‘rgazmasi 1981-yili Kasselda (Germaniya) ochildi. Unda bog‘-park san‘atining an‘anaviy usullari, gul kompozitsiyalari namoyish qilindi.[10]

Yurtimiz va xorijiy tadqiqotchilar o‘tkazgan rekreatsion tizim rivoji tahlili ixtisoslashtirilgan bog‘larning quyidagi to‘rt guruhini ko‘rsatish imkonini berdi:

1. Barcha yosh guruhlaridagi ko‘p sonli dam oluvchilar uchun mo‘ljallangan (suvda dam olish, lijada sayr qilish uchun bog‘lar).

2. Ma‘lum ijtimoiy-demografik guruhlar (o‘quvchilar uchun o‘yin parklari, pensionerlar uchun osoyishta dam olish va sayr qilish, talabalar uchun sport bog‘lari) dam olish turlari uchun.

3. Damolish, rivojlanish va ko‘ngil ochish uchun noyob bog‘ turlari (sport namoyishi bog‘lari, hayvonot bog‘lari, attraksionlar bog‘lari, botanika bog‘lari, festival, etnografik va boshqa bog‘lar).

4. Kasbiga qarab ayrimlar uchun dam olish turlariga (tennischilar, baliqchilar, yosh tabiatshunoslar va boshqalar).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Хромов Ю.Б. Планировка и оборудование садов и парков. Л.,1974., 30 bet.
2. Жирнов А.Д. Искусство паркостроения. Львов, 1977, 73 bet.
3. Николаевская З.А. Садово-парковый ландшафт. М.,1989, 331bet.
4. Залеская Л.С. Ландшафтная архитектура. М.,1963, 92 bet.
5. Верзилин Н. По садам и паркам мира. Л., 1988, 101 bet.
6. Горохов В.А., Лунц Л.Б. Парки мира. М., Стройиздат, 1985, 173 bet.
7. Боговая И.О., Фурсова Л.М. Ландшафтное искусство. М.,1988, 64 bet.
8. Залеская Л.С. Ландшафтная архитектура. М.,1963, 91 bet.
9. Горохов В.А., Лунц Л.Б. Парки мира. М., Стройиздат, 1985, 252 bet.
10. Николаевская З.А. Садово-парковый ландшафт. М.,1989, 260 bet
11. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАБОТЫ В ПАРКАХ КУЛЬТУРЫ И ОТДЫХА." ББК 70 А76 Под общей редакцией ИИ Ивановской, МВ Посновой, кандидата философских наук (2021).
12. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна, and Муниса Абдухалиловна Маврулова. "Парки Ташкента." Молодой ученый 4 (2020): 77-79.

13. Mardiev, Shahbozxon Abdusamad O'G'Li, and Mo'minmirzo Zokir O'g'Li Xolmo'minov. "MADANIYAT VA ISTIROHAT BOG 'LARI AHOLI DAM OLIH MASKANIDIR." *Oriental Art and Culture* 4.2 (2023): 390-397.